

УДК 343.33:343.91:32.019.57

БАТИРГАРЕЄВА В.С., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України; головний науковий співробітник ДНУ ПБП НАПрН України. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>.

КУКОВИНЕЦЬ Д.О., молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8417-5873>.

ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ КЛАСИФІКАЦІЮ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ГЛОРИФІКАЦІЇ ВОРОГА*

***Анотація.** У статті на підставі дослідження джерел наукової, публіцистичної та статистичної інформації, а так само за результатами здійснення кримінологічного аналізу самостійно сформованої емпіричної бази розкривається питання кримінологічної класифікації осіб, схильних до глорифікації ворога. Звертається увага, що специфічними критеріями розподілу всієї маси глорифікаторів на певні класи є спосіб їх залучення та мотивація приєднання до шкідливих ідей. Констатується, що у переважній більшості випадків у процесі залучення домінують “м’які” його форми (міфологізація, згадування авторитетів, умовляння, пропозиції, підкуп, обіцянки тощо), хоча існують й інші, орієнтовані на послуговування насильницькими тактиками. Звертається увага на той факт, що керівною мотивацією для глорифікації агресора здебільшого є ідеологічна. Водночас зазначається, що, окрім названого, спонукання до такого кримінально караного діяння може ґрунтуватися на корисливій складовій, бажанні наслідувати позиції близьких, знайомих, певної частини населення регіону тощо, підкріплюватися відчуттям страху, потребою виживання, очікуванням вигод нематеріального характеру. Опрацювання таких ключових аспектів дозволяє, по-перше, виділити чотири основні види глорифікаторів, серед яких затяті; конформісти, або наслідувачі; жертви агресивного середовища (адепти “менишого зла”), а також розважливі; по-друге, встановити їх характерні особливості та риси, що, у свою чергу, дозволяє сформулювати фундамент для вироблення спеціальних заходів протидії їх протиправним вчинкам.*

***Ключові слова:** глорифікація, виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії рф, інформаційна безпека, поширення пропаганди.*

***Summary.** Based on the study of sources of scientific, journalistic and statistical information, as well as on the results of the criminological analysis of the independently formed empirical base, the article reveals the issue of criminological classification of persons prone to glorification of the enemy. The article emphasizes that the specific criteria for dividing the entire mass of glorifiers into certain classes are the method of their involvement and the motivation for joining harmful ideas. It is noted that in the vast majority of cases, the process of involvement is dominated by its “soft” forms (mythologizing,*

© Батиргарєєва В.С., Куковинець Д.О., 2024

---

* Матеріал підготовлено на виконання проєкту “Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні” (реєстраційний номер 2022.01/0060), що реалізується завдяки грантовій підтримці Національного фонду досліджень України. Зміст, висвітлений у цій публікації, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України і є виключною відповідальністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України.

mentioning authorities, persuasion, offers, bribery, promises, etc.), although there are others that are focused on using violent tactics. Attention is drawn to the fact that the main motivation for glorification of the aggressor is mostly ideological. At the same time, it is noted that, in addition to the above, the motivation for such a criminal act may be based on a selfish component, the desire to imitate the positions of relatives, friends, a certain part of the population of the region, etc., and may be supported by a sense of fear, the need for survival, and the expectation of intangible benefits. The study of these key aspects makes it possible, firstly, to identify four main types of glorifiers, including persistent ones; conformists or imitators; victims of an aggressive environment (adherents of the “lesser evil”), as well as prudent ones, secondly, to establish their characteristics and traits, which, in turn, allows us to form the basis for developing special measures to counter their illegal actions.

Keywords: *glorification, justification, recognition as legitimate or denial of armed aggression of the russian federation, information security, spreading propaganda.*

Постановка проблеми. Розуміння алгоритмів дії ворога в інформаційній сфері на арені гібридної війни та способів залучення українських громадян до наративів “руського миру”, аж до прославлення останніми цінностей, які рф намагається насаджувати на українських територіях та далеко за їх межами, вкотре набуває рис небезпечного, до речі, кримінально караного явища глорифікації, є неможливим без поглибленого аналізу настроїв, думок, почуттів, прагнень та ін. таргетованої агресором аудиторії. Це, з одного боку. З іншого – економне витрачання нашою державою будь-яких людських і матеріальних ресурсів, що диктують умови режиму воєнного стану, так само не може обійтися без знання щодо груп населення, схильних до впливу ворожих впливів. Адже раціональність й економічна доцільність розробки та вживання заходів запобіжної діяльності з метою упередження тих чи інших видів правопорушень є основоположними принципами такої активності суспільства й держави. Тому розкриття природи прославлення й звеличення ворога та його дій потребує розв’язання завдання щодо кримінологічної класифікації осіб, схильних до глорифікації. При цьому підкреслимо, що цей ракурс наукової розвідки є одним із ключових моментів розуміння всієї проблеми глорифікації ворога, здавалося б, людьми, які щоденно потерпають від фізичної та психологічної агресії. Адже таке знання, окрім іншого, дає уявлення про масштабність небезпечних наслідків глорифікації для єдності української нації, швидкість поширення небезпечних думок і наративів, охоплення територій глорифікаційною “інфекцією”, способи використання учасниками інфопростору такого топ-досягнення науково-технічного прогресу, як діджиталізація інформації, тощо. Врешті-решт, система запобігання глорифікації багато в чому будуватиметься на використанні своєрідних антитез основним тезам порядку денного глорифікаційних дій. Ці антитези, повторимося, суть змісту, що покладатиметься в підґрунтя заходів запобіжного характеру небезпечному явищу глорифікації. Однією з таких тез глорифікаційного порядку денного, що потребує рішучої відсічі, якраз і є велика маса глорифікаторів, до якої входять різні групи, котрі за своєю природою, змістом та перспективами можливого впливу на них різняться між собою. Отже, класифікація правопорушників – поживний ґрунт для фахової кримінологічної оцінки ситуації із глорифікацією вже сьогодні та представлення проєкцій її можливого розвитку в перспективі.

Результати аналізу наукових публікацій. Кримінально-правовий та кримінологічний аналіз явища глорифікації останнім часом став проблематикою, що входить до категорії “must discuss” на багатьох наукових майданчиках. На теперішній час уже напрацьований немалий багаж знань, особливо у сфері правової оцінки дій глорифікаторів. У цьому зв’язку слід згадати наукові праці таких українських учених і практиків, як М.І. Можарівська та А.Ю. Сердечна [1], Р.О. Мовчан [2], М.А. Рубашенко [3],

Н.С. Стефанів, А.М. Орлеан та І.В. Берднік [4], М.І. Хавронюк [5], Ю.В. Шинкарьов, О.О. Коваленко [6] та ін. Що стосується зарубіжної наукової літератури, присвяченої проблематиці прославлення й восхвалення ворога як такого та російського агресора, зокрема, то у цій царині й досі спостерігається “дефіцит” фахового обговорення зазначеної проблематики. Деяку канву для власних міркувань дають роботи Raija-Leena Punamäki [7], Levi Adelman, Quinnehtukqt McLamore та Bernhard Leidner [8], Jesús Aguerri, Fernando Miro-Llinares та David Vila-Vinas [9], Omer Bartov [10], Philippe Denis [11], Jo Fox та David Welch [12], Frederic Guelton [13], Leanid Kazurytski [14; 15], Taras Kuzio [16], Bernhard Leidner, Emanuele Castano, Erica Zaiser та Roger Giner-Sorolla [17], Inger Leemans [18], Dietmar Neutatz [19] та ін. При цьому нами свідомо не береться до уваги містифікація і представлення російського агресора в образі воїна-визволителя, що має місце в російській літературі, оскільки ракурс глорифікації, яка аналізується, вирізняється певною специфікою, а саме: йдеться про звеличення загарбника населенням тієї країни, яка потерпає від агресії. Тому продукування відповідного образу і ставлення до подій в Україні з боку населення рф не є тією глорифікацією, що потрапляє до орбіти українського кримінального закону, принаймні в ракурсі застосування ст. 436² КК України.

Із 2023 р. на базі НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України розпочалося дослідження при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за темою “Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні”, учасники якого поставили завданням – створити сучасну теорію глорифікації ворога як вкрай небезпечного явища та розробити систему заходів запобігання йому.

Метою статті є визначення частини знання, що стосується: по-перше, кримінологічного розподілу всієї маси глорифікаторів на певні класи на підставі вивчення слідчо-судової практики та результатів республіканського опитування пересічних громадян України; по-друге, аналізу способів втягнення особи в глорифікаційну діяльність у русі опрацювання знання про виділені класи глорифікаторів; по-третє, встановлення особливостей мотивації різних груп глорифікаторів.

Виклад основного матеріалу. Щоб краще зрозуміти, як діють “маркетологи” “руського миру” у просуванні кінцевого продукту у виді адептизації населення України до небезпечних ідей, не дивлячись на те, що в Україні законодавство передбачає кримінальну відповідальність за дії, пов’язані з підтримкою та глорифікацією ворога, особливо під час війни, насамперед треба визначити способи залучення тих чи інших верств населення до такої діяльності. Власне, спосіб залучення є одним з основних критеріїв класифікації правопорушників на певні групи.

Способи залучення до тенет глорифікації, безумовно, пов’язані з таргетованою аудиторією (хоча не виключається, що стратегічною метою генераторів втягнення до глорифікації виступає необмежене коло осіб, яких вдасться згодом залучити до відповідних ідей). Ще раз підкреслимо, що ця аудиторія не є однорідною, на що вказують й різні способи (прийоми, методи, техніки та ін.) залучення до ворожих ідей. Однак при всієї різноманітності прихильників “руського миру” доцільно систематизувати наявні знання про залучення до глорифікації та провести класифікацію тих, хто проявляє “цікавість” до образу та дій ворога, схвалюючи їх.

Поняття “залучення” до глорифікації ворога та його дій є вельми широким за своїм змістом, оскільки воно охоплює найдрібніші нюанси впливів на розум і почуття іншої людини та означає спонукання інших до прославлення, підтримки або схвалення дій, ідеології чи символів, пов’язаних із ворожими силами, які здійснюють військову агресію

або інші злочинні дії проти держави чи її громадян. Це може включати дії, спрямовані на виникнення (формування) бажання в інших осіб виправдовувати або романтизувати ворога, пропагувати його ідеї або публічно вшановувати осіб, які є символами ворожих сил, тощо. Залучення у цьому випадку ґрунтується на добровільному чи напівдобровільному волевиявленні осіб і може відбуватися шляхом міфологізації, посилення на думки й вислови якихось авторитетів, умовляння, пропозицій, підкупу, обіцянок тощо. Зрозуміло, що такі процеси є особливо небезпечними під час збройного конфлікту, оскільки можуть сприяти деморалізації суспільства, підриву національної безпеки та підтримці агресора. Найчастіше все ж таки йдеться про, так би мовити, “м’які” форми залучення, хоча існують й інші, орієнтовані на послуговування насильницькими тактиками, як-от: створення та підтримання атмосфери соціального тиску, примушування, погрози, залякування тощо. Як видається, у цьому випадку має місце “штучне” нарощування обертів глорифікації, що ззовні створює ілюзію підтримки дій ворога і віри у правильність таких дій.

Окрім особливостей способів залучення до глорифікаційних ідей, складовою класифікації глорифікаторів виступає й їх мотивація. Саме вона пояснює, чому наші громадяни поділяють й ретранслюють далі ідеї “руського миру”.

Попередньо, за результатами опитування громадян щодо глорифікації збройної агресії РФ в Україні та протидії цьому явищу, встановлено, що, на думку українського населення, керівним мотивом у такій суспільно небезпечній діяльності є корисливий. Таку позицію, зокрема, підтримали 45,1 % респондентів [20, с. 9]. Водночас з аналізу вироків судів за ст. 436² КК України випливає, що здебільшого винні особи керувалися *ідеологічними мотивами*. Натомість, наявність корисливого мотиву констатується лише у незначній частці осіб [21].

Така розбіжність між уявленням громадян і фактичною ситуацією має своє цілком логічне пояснення. В українському соціумі, на жаль, завжди домінує так звана перцепція бідності, тобто установка, за якої вважається, що переважна частка правопорушників перебуває у стані обмежених економічних ресурсів для забезпечення свого добробуту. Тому вони змушені ставати елементами механізму пропагандистської машини РФ, вдаючись до глорифікації ворога за гроші. Водночас таке уявлення пересічних громадян про мотивацію підкріплюється й тим фактом, що, як на початку повномасштабного вторгнення, так і дотепер, РФ здійснює банальний підкуп громадян України задля вчинення ними різного роду проросійської активності – від підпалу машин представників ЗСУ до несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, особового складу українських бойових підрозділів тощо. А, отже, перебування особи в інформаційній бульбашці, де постійно циркулює велика кількість повідомлень про антиукраїнську діяльність, може наводити на думку про те, що поштовхом до глорифікації є знову ж таки пошук способів, як “поправити своє матеріальне становище”.

Разом із тим 30,9 % респондентів дотримуються думки, що ідеологічний мотив є другим за значенням у глорифікаційній діяльності [20, с. 9]. Враховуючи цей факт, а так само результати, отримані під час аналізу судової практики, можна констатувати, що для глорифікаторів у переважній більшості випадків є визначальним саме ідеологічний мотив.

Підґрунтям формування ідеологічного мотиву є наслідки радянської та русифікації українського суспільства; культивування у масовій свідомості, як рудиментів епохи, ідеї братерства під керівництвом “великого брата” – москви; “виховання” єдності перед спільним “західним ворогом”, оповитим сатанинськими змовами; цементування

радянського суспільства якимисьь сакральними культурно-духовними скрепами тощо. Такий висновок підтверджується аналізом результатів опитування громадян. Так, серед причин, які, на думку респондентів, найчастіше можуть виправдовувати або заперечувати російську агресію в очах деяких українців, названо: ідею відновлення СРСР (18,5 %), розхитування національної єдності українського суспільства та поділ України (16,5 %), євроінтеграційний курс України (15,5 %), переслідування російськомовних громадян (12,5 %), “тінь” Бандери (11,7 %) та розкол православної церкви (11,2 %) [20, с. 13]. З огляду на це видається, що у свідомості окремих представників українського суспільства глорифікація може розглядатися як специфічна реакція на ілюзорні загрози, які вони вбачають у змінах та викликах суспільства нової генерації, як-от: руйнування стабільного та передбачуваного укладу життя за принципом “п’ятирічки”, остаточна втрата зв’язку із “золотою” радянською спадщиною та відхрещення від уявної величі, нав’язування ліберальних принципів світобудови, поширення радикалізації суспільства, політичної ізоляції чи маргіналізації окремих його членів, культивування духовного “відступництва” та ін. Однак, як зазначалося вище, цей страх зумовлений так званим “геном русифікованої спадщини”, “роллю малого брата”, коли крізь призму російсько-імперських амбіцій заборонявся будь-який розвиток за вектором, протилежним намірам країни-агресора.

Достатньо яскраво ідеологічний мотив відображений у вирокі суду стосовно викладачки навчальної дисципліни “Мистецтво”, яка під час дискусії з учнями поширювала інформаційні впливи держави-агресора. Так, засуджена використовувала фрази “один народ”, “росія виконувала роль захисника для України”, говорила, що “відчуває себе тридцять років окупованою”. Окрім того, заперечувала, що чула термін “русифікація”, зазначаючи при цьому, що “ми вирости із цього всього російського, ... як дитина... була якоюсь частиною своєї матері, а потім виростила” [22].

Водночас у деяких випадках ідеологічна мотивація може підкріплюватися корисливою складовою, де панівним лейтмотивом виступає прислів’я: “всюди добре, де нас нема”. Так, наприклад, вирок суду встановлено, що винна особа під час розмови зі своїм сусідом повідомила, що вона чекає на російських військових у Харкові, що в Україні є нацисти, а тому її потрібно звільнити, що Харків слід вивести зі складу України, а так само що стануть більшими пенсії та покращиться рівень життя, а тому не треба чинити опір російським збройним формуванням [23].

Тісно пов’язаним з ідеологічним є мотив зневіри в Українській державності, національній ідеології, політичному керівництві (зустрічається у менш помітній кількості винних осіб) [21]. Ознаками такої зневіри є використання лексико-синтаксичних конструкцій, зміст яких пов’язаний із демонізацією та дискредитацією України, української нації, ЗСУ, військового та політичного керівництва країни [24 – 28]; екстраполяція провини за розв’язання та ескалацію війни на українську владу (у т.ч. як шляхом вживання знеособлених слів, на кшталт, “они” (рос.) [29], “этот” (рос.) [30], так і з використанням конкретизованих слів і словосполучень, на кшталт, “уряд України” [31], “президент” [32]), “західні сили” [32; 33] тощо.

У деяких випадках глорифікація російської агресії проти України зумовлюється намаганням особи наслідувати позиції близьких, знайомих, певної частини населення регіону тощо [34], відчуттям страху, потребою виживання [35], очікуванням вигоди нематеріального характеру (є характерним для достатньо незначної частки глорифікаторів) [36]. Водночас порівняно більша кількість винних (але у загальній картині така, що може бути охарактеризована як “меншість”) діяли з інших мотивів, що не піддаються систематизації.

Таким чином, за (1) *“енергійністю” залучення та (2) мотивацією приєднання особи до шкідливих ідей* глорифікаторів можна поділити на такі види: а) затяті глорифікатори; б) конформісти, або наслідувачі; в) жертви агресивного середовища (адепти *“меншого зла”*); г) розважливі.

Будь-який із наведених видів глорифікаторів має своє *“портфоліо”*, що вирізняється особливостями, характерними рисами та властивостями, які, у свою чергу, дозволяють опрацювати заходи протидії їх протиправним вчинкам. Розкриємо зміст кожного з виділених видів глорифікаторів.

Затяті глорифікатори.

Уявляється, що природа подібних правопорушників-глорифікаторів розкривається за допомогою таких синонімів, як *“невіправні”, “ідейні” “послідовні”, “наполегливі” та ін.* Характерними рисами цих глорифікаторів є тверда антиукраїнська спрямованість, відрив від ціннісно-нормативної системи українського суспільства й держави, активність й наполегливість у ситуації вчинення правопорушення, комплекс антиукраїнських поглядів і думок, котрі вирізняються глибиною й інтенсивністю.

Від своїх установок, що відверто й інтенсивно проявляються зовні у ситуації повномасштабної агресії, такі правопорушники навряд чи відмовляться навіть у тій обстановці, що явно свідчить про засудження їх поведінки оточуючими (звісно ж, не враховуючи ситуації, коли особа вже перебуває у зоні уваги правоохоронних органів). Тобто вони вступають в публічні дебати, суперечки, висловлюють антиукраїнську позицію, прославляючи ворога, незалежно від характеру цільової аудиторії, часу та місця, створюють конфлікти у публічних місцях і за місцем проживання. Все їх принаймні подальше життя присвячено *“служінню”* ідеям *“руського миру”*. Тобто такі особи цілком свідомо обирають для себе подібну ідеологічну матрицю світогляду, намагаючись схилити, залучити до своєї ідеології якомога більше коло людей.

Так, наприклад, вироком суду було засуджено жителя селища на Сумщині, який систематично публічно висловлювався про позитивне сприйняття ідей *“руського миру”*, пропагував серед місцевого населення гарне ставлення до окупаційної влади, заперечував, визнавав правомірною військову агресію рф тощо. Окрім того, як стало відомо із матеріалів справи, винний все життя мав проросійську позицію, а члени його громади неодноразово скаржилися до сільської ради на його пропагандистську діяльність про позитивні наслідки для України у разі зміни влади на російську [37].

Отже, головним тут є те, що зараження такими думками відбулося набагато раніше, аніж розпочалася гібридна війна росії проти України. Як правило, затяті глорифікатори використовують всі доступні їм засоби для поширення відповідних думок і наближення *“перемоги добра над мракобіссям (читай, НАТО, ворожим Заходом, Америкою, гомосексуалістами, збоченцями, євреями тощо).* Вони позбавлені критичного погляду, глорифікуючи всіх і одразу – політичних діячів росії, їх рішення, тоталітарний режим теперішній і сталінських часів, символи рашизму, нібито спільне минуле *“братерських” народів, нових героїв ДНР/ЛНД та ін.* При цьому для їх світогляду притаманні різноспрямовані течії думок, що набувають характеру, з одного боку, ненависті до всього *“ворожого”*, а з другого, – екзальтованого піднесення *“героїв нашого часу”*. Ідейний фон таких глорифікаторів є настільки потужним, що будь-яка матеріальна складова протиправної діяльності взагалі не перебуває на порядку денному. Сміливо можна стверджувати, що такі глорифікатори є потенційними колаборантами, які внутрішньо готові до окупації з боку рф території України, а тому навіть забувають про безпекову складову свого життя під час ведення бойових дій російським агресором із метою окупувати українські території. Висловлювання й пости у соціальних мережах таких осіб

вирізняються емоційністю, нехтуванням будь-якої поваги до кримінально-правової заборони тощо. Тобто протиправній поведінці цих глорифікаторів, повторимося, є притаманним характер демонстративності й зухвалості. Можна констатувати, що умисел на вчинення глорифікації вони виношують завжди, а тому легко переходять до протиправної поведінки. Після затримання їх поведінка може різнитися, адже частина з них ознак каяття не виявляють, оскільки продовжують лінію російських наративів, навіть не замислюючись про те, що при такій поведінці сподіватися на полегкість з боку держави не прийдеться. Інші ж, навпаки, одразу імітують патріотичне ставлення, єдність нації, мови тощо. Тому глорифікатори цього виду демонстративно виявляють ознаки каяття, жалю, охоче вибачаються всіма доступними засобами.

Разом із цим вживання будь-яких запобіжних заходів до них взагалі неефективне. Сподіватися на виправлення таких осіб не доводиться, вони невинуваті, а їх глорифікаційний образ мислення припиниться лише зі смертю. Образно кажучи, таким особам є притаманним особливий “ген глорифікації”, що “вмонтувався” в їх життя, образ дій і думок ще за часів радянської формації. І на контрасті зі складнощами теперішнього часу він лише укріплюється, проростаючи метастазами в усі сфери їх буття. Таким чином, затяті глорифікатори – “побічний ефект” системи запобігання, стовідсоткова “сліпа зона” для досягнення соціально прийнятної поведінки таких осіб у майбутньому.

Глорифікатори-конформісти, або наслідувачі.

Стосовно цього виду глорифікаторів має рацію теорія диференціальної асоціації (навчання), що багато в чому базується на ідеях Г. Тарда про наслідування як основу людського спілкування. Сутність цієї теорії полягає в тому, що правопорушення – це форма поведінки, яка зумовлюється злочинними поглядами й установками, котрі з’являються у процесі контактів зі зразками, поняттями, прикладами, що сприяють злочинності. Як і будь-яка інша людська поведінка, злочинність є результатом навчання під час інтеракції (взаємодії) з іншими людьми при спілкуванні. Отже, протиправна поведінка таких глорифікаторів, що увібрала в себе відповідні погляди, установки, життєві орієнтації та звички, багато в чому є результатом впливу зовнішніх негативних чинників. Чому при цьому в операційному арсеналі цієї теорії вживається термін “навчання”? Головне, чому “навчаються” правопорушники, – це конформізм, що виявляється вагомою умовою адаптації (у даному разі глорифікатора) до відповідного середовища, в якому вони змушені жити в силу різних причин. Зазначений конформізм проявляється буквально в усьому – людині не треба аналізувати, думати, адже завжди готовий “правильний” варіант картини буття, все окреслений кимось; у такому разі людина заручається підтримкою оточуючих, не виступає такою собі “білою вороною”, може розраховувати на соціальні бонуси малого соціального колективу, тобто свого оточення, тощо. Напевно, можна навіть стверджувати про “атрофію” розуму, незнання історії, нерозуміння суспільних процесів та ін. Виокремлені позиції є вузловими моментами, результатами певного навчання риториці ворога. До речі, у спеціальній літературі зазначається, що навчання злочинній поведінці включає як засвоєння прийомів вчинення злочинів, що можуть бути і занадто складними, і занадто простими, так і специфічну спрямованість мотивів, спрямувань, установок, а також раціоналізацію поведінки [38, с. 81].

Факт засвоєння негативного досвіду, ворожої риторики – це лише одна сторона проблеми в розкритті особливостей детермінації глорифікації із позиції теорії диференціальної асоціації. Друга сторона – чому і в який спосіб відбувається засвоєння особами всіх цих поглядів та установок “руського миру”? Іншими словами, ту чи іншу форму поведінки, що асоціюється особою як з припустимою для неї, треба від когось

сприйняти і засвоїти, вирішивши при цьому, які саме стимули подібної поведінки є найбільш важливими. Із цього приводу Е. Сатерленд стверджував, що люди сприймають сприяючі девіації цінності на підставі спілкування з тими, хто вже є носіями подібних цінностей [39, с. 139].

Отже, якщо більшість друзів або родичів тієї чи іншої людини відтворюють проросійські наративи, існує вірогідність, що вона теж стане глорифікатором. Зазначене підтверджується, зокрема, й судовою практикою. Так, вироком суду засуджено громадянина України, який, знаходячись під впливом родичів із країни-агресора, поширював у соціальній мережі публікації з елементами глорифікації [40]. Таким чином, установки, погляди, думки, якими зумовлюється протиправна поведінка глорифікатора-конформіста, є продуктом переважання контактів із носіями відповідних цінностей. При цьому, чим частіше й триваліше ці контакти, тим вище ступінь засвоєння людиною відповідних поглядів та установок. Тут слід додати, що тематика глорифікації є дуже чутливим контентом у світлі сьогоденних подій, коли перед кожним українцем щоденно постає проблема вибору або, навпаки, безвихіддя, необхідності чи байдужості, втоми чи опору. У зв'язку із тим тиск на конформіста лише зростатиме. Тому не можна залишатися осторонь, перебуваючи нібито стороннім спостерігачем, адже життя такої людини відбувається за принципом: “чи ти з нами, чи ти проти нас”. Відповідь очевидна: більшість людей внаслідок різних причин не здатні чинити опір в обстановці гострого вибору та небезпеки власному майбутньому.

Це один принциповий момент, що свідчить на користь теорії диференціальної асоціації. Він полягає в такому: чим молодший вік людини, тим з більшою готовністю вона засвоює зразки поведінки, що нав'язуються іншими, особливо якщо така поведінка обіцяє якусь визначеність, “реальні” блага, у тому числі матеріальні, безпеку, “потому что русские всех сильнее” (рос.) тощо.

Водночас сьогодні слід заперечити одному з основних постулатів теорії навчання, яким наголошується, що позаособистісні засоби комунікації (на час формування відповідної теорії у другій половині ХХ ст. малися на увазі ЗМІ) відіграють у процесі засвоєння протиправної поведінки не настільки важливу роль. Зараз не завжди глорифікація вчиняються під впливом безпосереднього (“живого”) спілкування з кимось. Іноді рішення про вчинення правопорушення є продуктом перебування у зоні дії інформаційно-комунікаційних технологій, насамперед соціальних мереж Інтернету та мобільної телефонії.

У плані впливу заходів запобігання розглядувана група глорифікаторів є, так би мовити, soft-варіантом, адже при грамотному підході до комбінування різних важелів запобіжного характеру цілком можливим, на наш погляд, є досягнення позитивного результату такого впливу на погляди і думки особи, зараженої наративами “руського миру”.

Жертви агресивного середовища (адепти “меншого зла”).

Виникнення такої категорії глорифікаторів, як правило, пов'язано із впливом “залізної завіси” окупації. Часто позиція означених осіб зумовлена, з одного боку, стресом, перманентним відчуттям страху, постійним тиском окупаційного режиму, і подекуди примусом, а, з другого, – перебуванням в умовах інформаційної ізоляції та монополізації ворожою пропагандою всіх сфер соціального життя. Тобто йдеться про “жертв глорифікації”, що є фактично заручниками агресивного ворожого середовища, в якому вони існують.

Так, зокрема, страх та пов'язані з ним психічні стани (тривога, паніка, параноя, розпач тощо), як найбільш сильні за своїм проявом емоції, опосередковуються інстинктом

виживання. А отже, їх виникнення запускає механізм самозахисту, за якого людина може діяти ірраціонально, орієнтуючись лише на відвернення від себе та своїх близьких загрози. При цьому сама загроза не обов'язково повинна мати реальний характер, адже вона може сприйматися як така лише у свідомості особи. З огляду на те, що окупаційний режим нерідко використовує для цілей свого утвердження різного роду силові методи (репресії, фільтраційні табори, фізичне насильство, погрози, тортури тощо) та соціально-економічні заходи (штучне обмеження ресурсів, перекриття доступу до медичних послуг та соціального забезпечення), "глорифікація" може розглядатися особами як специфічний метод "убезпечення" від переслідування та дискримінації. А тому в подібних умовах деякі люди вдаються до підтримки дій агресора як до вимушеного компромісу зі своєю совістю і почуттям гідності в угоду мінімізації як ймовірних, так і реальних ризиків для себе чи своїх близьких. Наведемо конкретний приклад.

Вироком суду в березні 2024 р. був засуджений житель Харківської області, який під час окупації населеного пункту, де він проживав, розповсюджував серед місцевого населення за вказівкою військовослужбовців рф газету із глорифікаційним змістом. Водночас винний широко розкався у скоєному і пояснив свої вчинки страхом розправи з боку росіян, що було враховано судом при прийнятті рішення про його звільнення від покарання з іспитовим строком [41].

При цьому варто зазначити, що нагнітання ворожими силами атмосфери страху поступово паралізує здатність до критичного мислення, що дає можливість загарбникам насаджувати свою інформаційну політику, стверджуючи, що "всі про вас забули", "вам брехали", "ми вас врятуємо" тощо. Підкріплення такої риторики різного роду "позитивними" соціально-економічними стимулами (підвищення розмірів пенсій та допомоги по догляду за дитиною, оформлення різного роду "грантів", покращення житлово-комунальних умов для малозабезпечених родин, організація "турів" до великих міст рф, надання безкоштовного санаторно-курортного забезпечення, проведення культурно-масових заходів тощо) стимулює перетворення окремих членів суспільства на жертв стокгольмського синдрому. Іншими словами, формує такий емоційний зв'язок з агресором, що накладає відбиток на сприйняття, коли все стає "не так вже й однозначним", а агресія сприймається нібито як "підтримка місцевого населення у складних умовах". Такий вразливий стан жителів агресивного середовища дозволяє ворогу мінімізувати опір і формувати ілюзорну соціальну реальність, коли окупація перетворюється на джерело "благ", а не злочин проти людини, суспільства та Української держави. Як наслідок, така "адаптація" до умов окупаційного режиму має своїм результатом певний рівень схвалення, виправдання та визнання правомірною російської агресії проти України серед певної частини суспільства.

Водночас окремо варто зазначити, що в межах цієї категорії глорифікаторів можна виділити й таких осіб, які перебувають під дією систематичного, цілеспрямованого впливу на них. Таку ситуацію умовно можна означити як "окупація свідомості". Йдеться насамперед про використання для глорифікації релігійних каналів, "духовних зв'язків із московським патріархатом", щоб перетворити віруючих на ідейних прихильників "російського миру". На відміну від фізичної окупації, окупація свідомості у цьому випадку не будується на насильницьких тактиках. Страх, що потенційно є присутнім у подібних тактиках, не завжди ототожнюється із карою та фізичною силою, а часто використовується як свідчення власної недосконалості й гріховності людини, а тому сприймається як каталізатор внутрішніх змін задля досягнення стану божественної благодаті. Саме обіцянка благодаті та вічного життя застосовується як панівний інструмент залучення до глорифікації та контролю над тими, хто вже причетний до неї.

Звідси випливає, що, формуючи глорифікаційне бачення у представників певної духовної громади, ідеологи прославлення рф діють м'якими методами, розбавляючи явно пропагандистське бачення духовними дороговказами стосовно бажаної для ворога поведінки (як на рівні окремих груп осіб, так й стосовно нації у цілому). Перебуваючи під дією такої квазідуховної завіси, люди “сліпо” покладаються на свої когнітивні упередження, за яких все релігійне та духовне апріорі є правильним та чистим, таким, що не може нести небезпеку. А, отже, орієнтуючись на впливовість персони певного релігійного лідера або з огляду на статус “священства” як такий, зазначені глорифікатори часто сприймають ворожі наративи як частину “праведного” світу і, як наслідок, залучаються до легітимації агресії рф. Практичною ілюстрацією висловленого є вирок суду, в якому констатовано, що обвинувачений здійснював поширення публікацій, в яких містилися окремі глорифікаційні елементи, знаходячись під впливом “нарративів російської пропаганди, яка поширювалася на людей за допомогою “проповідей” осіб, що видавали себе за служителів церкви” [42].

З огляду на зазначене, позитивний вплив запобіжних заходів на жертв агресивного середовища та “окупації свідомості”, зокрема, слід розцінювати як високоймовірний. Умовою результативності при цьому є нормалізація психічного стану подібних осіб, їх “пробудження” від інформаційної інертності та “отверезіння” від ілюзій, породжених ворожою пропагандою.

Розважливі глорифікатори.

Прославлення та виправдання російської агресії такими особами є результатом суто прагматичного розрахунку, принаймні врівноваження терезів особистих вигід і можливих негативних наслідків. Мотивація розважливих глорифікаторів зазвичай не є наслідком міфологізації, не має ідеологічного забарвлення, не впливає з емоційного захоплення чи “стокгольмського” синдрому, а вирізняється явно вираженою корисливою спрямованістю. Підтримка ними ворожих нарративів ґрунтується на прагненні підвищити свій соціальний статус, отримати певні переваги чи привілеї тощо, а поведінка є суто раціональною та адаптивною під ситуацію. Як видається, такі особи можуть бути послідовними у своїх висловлюваннях чи діях, тобто конкретний вектор їх глорифікаційної діяльності визначається цілком досяжними перспективами. Для них глорифікація – це детально спланована стратегія та спосіб на шляху до бажаного. При цьому возвеличення, визнання правомірним російського вторгнення, його виправдання тощо не є укоріненими думками, що визначають їх позицію, а є маніпулятивними та ситуаційними за своїм характером комбінаціями дій й висловлювань. Відданість таких людей ворожим ідеям є ефемерною та нестабільною. А тому, у разі винайдення для себе більш вигідних альтернатив та ніш, вони з легкістю здатні демонструвати докорінно протилежну позицію.

Вплив на розважливих глорифікаторів за допомогою системи заходів запобігання є можливим, але ускладненим. Адже за умови відсутності особистих стимулів, такі особи, маючи при цьому нестабільні світоглядні установки й позиції, можуть адаптуватися лише зовнішньо без реальної внутрішньої зміни ціннісних орієнтацій.

Висновки.

На підставі вивчення багатьох джерел наукової, публіцистичної та статистичної інформації, а так само за результатами здійснення кримінологічного аналізу самостійно сформованої емпіричної бази з метою проведення класифікації осіб, схильних до глорифікації ворога, можна дійти таких висновків.

1. Інформаційний простір є одним із ключових напрямів протиборства під час триваючої збройної агресії рф проти України. У зв'язку з цим одне із першочергових завдань українського суспільства і держави полягає у створенні ефективної системи

захисту інфопростору від шкідливих впливів російської пропаганди та засилля ідей “руського миру”. Результатом востання деструктивної риторики гібридної експансії рф у національне інформаційне поле є кримінально каранна глорифікація агресора та його дій. А тому розробка та у подальшому вживання відповідних заходів запобігання означеному правопорушенню має розглядатися як частина загальної стратегії зменшення інформаційного тиску ворога на різні сфери буття нашої країни.

2. Раціональне та економічно доцільне застосування комплексу заходів запобіжної діяльності не вбачається можливим без проведення кримінологічної класифікації правопорушників, діяння яких отримали кримінально-правову оцінку за ст. 436² КК України. Створення такої класифікації, з одного боку, сприяє розкриттю природи прославлення й звеличення ворога та його дій, а, з другого, – виявляється підґрунтям для диференціації й застосування запобіжних заходів, виходячи з установлених у ході проведення дослідження особливостей, якими характеризуються зазначені правопорушники.

3. Поділ правопорушників-глорифікаторів на певні групи проведено з урахуванням таких підстав класифікації, як а) спосіб їх залучення до відповідної діяльності та б) мотивація кримінальної активності таких осіб. Отже, з огляду на зазначені підстави всіх глорифікаторів поділено на такі групи: а) затяті; б) конформісти, або наслідувачі; в) жертви агресивного середовища (адепти “меншого зла”) та г) розважливі. Розкриття змісту кожного з виділених видів глорифікаторів, у свою чергу, дозволяє окреслити перспективи щодо можливості їх виправлення, принаймні юридичного, та упередження рецидиву діянь, передбачених ст. 436² КК України.

Використана література

1. Можарівська М.І., Сердечна А. Ю. Поняття “глорифікації” як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 187-192.

2. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436² КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2022. № 13 (25). С. 197-204.

3. Рубашенко М.А. Непублічні виправдовування, визнання правомірною, заперечення агресії/окупації (ст. 436-2 КК України) vs. свобода вираження поглядів: матеріали міжнар. наук. конф. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 69-71.

4. Стефанів Н.С., Орлеан А.М., Берднік І.В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111¹ та ст. 436² КК України. *Тренінговий центр прокурорів України*. URL: <https://drive.google.com/file>

5. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436-2 КК України із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-protu-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist>

6. Шинкарьов Ю.В., Коваленко О.О. Правова характеристика поняття “глорифікація” як форми об’єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України: *збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди “ПРАВО”*. 2022. Вип. 36. С. 23-30. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9f181495-0a0f-46ab-9137-5da82e8d1469/content>

7. Punamäki R.L. Can ideological commitment protect children's psychological well-being in situations of political violence? *Child Development*. 1996. Feb. 67(1). P. 55-69. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01719.x>
8. Adelman L., McLamore Q., Leidner B. Challenges to traditional narratives of intractable conflict decrease ingroup glorification. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2019. Vol. 45, Is. 12. P. 1702-1716. URL: <https://doi.org/10.1177/0146167219841638>.
9. Aguerri J., Miro-Llinares F., Vila-Vinas D. When social media feeds classic punitivism on media: The coverage of the glorification of terrorism on XXI. *Criminology & Criminal Justice*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1177/17488958221133467>.
10. Bartov O. *Mirrors of Destruction: War, Genocide, and Modern Identity*. New York: Oxford University Press. 2000. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780195077230.001.0001>.
11. Denis P. The glorification of values and the bourgeois order in the television series "The Paradise" and "Mr Selfridge". *Societes*. 2021. Vol. 154, Is. 4. P. 51-64.
12. Fox J., Welch D. Justifying War: Propaganda, Politics and The Modern Age. *Justifying War* / eds. D. Welch, J. Fox. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 1-20. URL: https://doi.org/10.1057/9780230393295_1.
13. Guelton F. Avoiding the pitfalls of glorification and the anathema. Apr. 2016. *Historia*. Vol. 832. P. 20.
14. Kazyrytski L. Latvian SS-Legion: Past and Present. Some Issues Regarding the Modern Glorification of Nazism. *Criminal Law Forum*. 2016. 27 (3). P. 361-385. URL: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9286-3>
15. Kazyrytski L. Crime Policy in Ukraine: Toward Condemnation of Communism and Political Rehabilitation and Heroization of Nazism. *Human Rights Review*. 2019. Vol. 20 (4). P. 445-460. URL: <https://doi.org/10.1007/s12142-019-00567-9>
16. Kuzio T. Soviet and Russian anti-(Ukrainian) nationalism and re-Stalinization. *Communist and Post-Communist Studies*. 2016. Vol. 49 (1). P. 87-99. URL: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.005>
17. Leidner B., Castano E., Zaiser E., Giner-Sorolla R. Ingroup Glorification, Moral Disengagement, and Justice in the Context of Collective Violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2010. 36 (8). P. 1115-1129. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0146167210376391>
18. Leemans I. The glorification of the past. Heroes, literature and nation in the nineteenth century. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*. 2009. Vol. 122 (2). P. 265-266.
19. Neutatz D. Putin's History Politics Machine The Russian Military Historical Society. *Osteuropa*. 2022. Vol. 72 (12). P. 143-164. URL: <https://doi.org/10.35998/oe-2022-218>
20. Узагальнююча таблиця та інфографіка за результатами опитування пересічних українських громадян / В.С. Батиргареєва та ін. Харків, 2023. 34 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/12/ТАБЛИЦЯ-ІНФОГРАФІКА_ГРОМАДЯНИ.pdf
21. Реєстр вироків за ст. 436-2 КК. Версія 3.1. (2024). *Looker Studio*. URL: https://lookerstudio.google.com/u/0/reporting/6e033713-b0fd-4a1f-b32c-00f6c6eaa2250/page/p_6u4qmpcibd
22. Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 18.10.2023 р. (справа № 295/14044/23, провадження 1-кп/295/1145/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114259657>
23. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 09.11.2022 р. (справа № 639/3256/22, провадження №1-кп/639/380/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107200282>
24. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 12.08.2022 р. (справа № 711/3355/22; провадження 1-кп/711/408/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105708147>
25. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 18.10.2022 р. (справа № 712/7217/22; провадження № 1-кп/712/716/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106837577>

26. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28.02.2023 р. (справа № 344/12230/22; провадження № 1-кп/344/506/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109276808>

27. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 17.05.2023 р. (справа № 712/660/23; провадження № 1-кп/712/407/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110989781>

28. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 04.08.2023 р. (справа № 711/4598/23; провадження 1-кп/711/459/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112636462>

29. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 21.12.2022 р. (справа № 707/2606/22; провадження № 1-кп/707/217/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108008359>

30. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 19.06.2024 р. (справа № 297/2281/24, провадження № 1-кп/297/318/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119863691>

31. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 01.02.2023 р. (справа № 592/7872/22; провадження № 1-кп/592/242/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108744891>

32. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 07.11.2023 р. (справа № 279/2496/23; провадження № 1-кп/279/469/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114707693>

33. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 29.07.2022 р. (справа № 711/3077/22; провадження 1-кп/711/394/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105474120>

34. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 14.02.2023 р. (справа № 554/5768/22; провадження № 1-кп/554/500/2023). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108971531>

35. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 06.07.2022 р. (справа № 461/3172/22; провадження № 1-кп/461/485/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110877>

36. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 11.08.2022 р. (справа № 751/2804/22; провадження №1-кп/751/193/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105727655>

37. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 20.09.2022 р. (справа № 573/1034/22; провадження № 1-кп/573/127/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106347609>

38. Sutherland E. H., Cressey D. R. *Principles of Criminology* / 7th ed. New York: Free Press, 1966. 721 p.

39. Смелзер Н. Дж. Социология ; пер. с англ. *Социс*. 1992. № 1. С. 128-142.

40. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 18.06.2023 р. (справа № 752/10890/23; провадження № 1-кп/752/1777/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111395527>

41. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 04.03.2024 р. (справа № 619/554/24; провадження № 1-кп/619/169/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117453551>

42. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 22.07.2024 р. (справа № 127/12124/23; провадження № 1-кп/127/372/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120552106>